

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 717-731.
Geliş Tarihi-Received: 27.11.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 26.12.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1396931

-{lAr} Çokluk Ekinin Kapsama Alanı Üzerine*

On the Scope Area of the Plural Suffix -{lAr}

Hasene AYDIN**

Öz

Türkiye Türkçesinde ad işletme ekleri içerisinde yer alan çokluk eki -{lAr}, başka işlevleri de olmakla birlikte, temelde belirsiz çokluk yapma işlevine sahiptir. Sözcük görünümünde olan adların üzerine gelen ekin bu kullanımlarda çokluğuna işaret ettiği varlık, nesne vb. bellidir. Sözcük öbeklerinde kullanılması durumundaysa çokluğu bildirilen kavram, nesne, eşya vb. değişebilmektedir. Örneğin “kırmızı elbiseler” dendiğinde sıfat tamlaması “kırmızı elbiseler” mi, “kırmızı elbise” midir? Bir başka deyişle “kırmızı” sıfatı, “elbiseler” çoğul adını mı tamlamaktadır? Yoksa -{lAr} eki, aynı türde birden fazla “kırmızı elbise”nin olduğunu anlatmakta yani ekin kapsama alanına ad görevindeki sıfat tamlaması mı girmektedir? Biçimsel olarak her iki çözüm de olasıdır. Burada doğru çözümleme için bağlam devreye girmelidir. Yine “limonata bardakları” örneğinde çokluk eki, biçimsel olarak üzerine geldiği “bardak” sözcüğünü mü çoğul yapmaktadır, yoksa çoğul hâle gelen yapı “limonata bardağı” mıdır? Dilin bir dizge olması, çokluk ekinin işletim özelliğini de bütün içerisinde anlamsal ve biçimsel olarak birlikte değerlendirmeyi gerektirir. Bağlamın dikkate alınmasının sözcük çözümlemelerinde yol gösterici olacağı düşünüldüğü için bu çalışmada Türkiye Türkçesi yazı ve konuşma diline ait örneklerde yer alan ad tamlamaları, sıfat tamlamaları, iyelik öbekleri gibi farklı yapılarla çokluk ekinin kullanımı incelenmekte ve ekin kapsama alanı bağlam temelli bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. İncelenen örnekler göstermektedir ki çokluk ekiyle işleme giren yapıyı yani ekin kapsama alanını belirlerken hem biçimsel hem de anlamsal olarak değerlendirme yapılmalıdır.

Anahtar Sözcükler: -{lAr}, çokluk, çokluk eki, kapsama alanı, bağlam.

Abstract

The plural suffix -{lAr}, which is among the noun inflection suffixes in Turkey Turkish, basically has the function of making indefinite plural, although it also has other functions. The suffix that is placed on the nouns, indicates the existence, object, etc. in these uses. However, if it is included in word phrases, there may be differences in the plurality it reports. For example, when you say “kırmızı elbiseler”, is the adjective phrase “kırmızı elbiseler” or “kırmızı elbise”? In other words, does the adjective “kırmızı” complement the plural noun “elbiseler”? Or does the -{lAr} suffix indicate that there is more than one “kırmızı elbise” of the same type, that is, does the adjective phrase acting as a noun fall within the scope of the suffix? Formally, both solutions are possible. Here context must come into play for correct analysis. Again, in the example of “limonata bardakları”, does the plural suffix formally make the word “bardak” on which it falls plural or is the plural structure “limonata bardağı”? The fact that the language is a

* Bu makale, 19-21 Ekim 2023 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi tarafından Sakarya’da düzenlenen “XV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu”nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hasenek@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8478-744X.

system requires evaluating the inflection feature of the plural suffix as a whole, both semantically and formally. Since it is thought that taking the context into consideration will be a guide in word analysis, in this study, the use of plural suffixes in different structures such as noun phrases, adjective phrases, and possessive phrases in the samples of written and spoken Türkiye Turkish is examined and the scope area of the suffix is evaluated with a context-based approach. The examples examined show that both formal and semantic evaluation should be made when determining the structure that is inflected with the plural suffix, that is, the scope area of the suffix.

Keywords: -{lAr}, plurality, plural suffix, scope area, context.

Giriş

Türkiye Türkçesinde ad işletme ekleri içerisinde yer alan çokluk eki -{lAr}, saygı, nezaket, alay, abartı, benzerlik ifade etme; aile ya da grup adı yapma gibi başka işlevleri de olmakla birlikte, temelde belirsiz çokluk yapma işlevine sahiptir.¹ Bu ek, üzerine geldiği adın ya da ad görevindeki dil biriminin gösterdiği varlığın, nesnenin, eşyanın, durumun sayısını belirsiz biçimde gösterir. Örneğin “ev” adı, tek bir eve işaret ederken “evler” dendiğinde birden fazla ev düşünülür. Sayının net olarak anlaşılabilmesi için “üç ev” söyleminde olduğu gibi sayı sıfatlarından yararlanıldığı bilinir. Sözcüğün anlamından kaynaklanan bazı özellikler de, -{lAr} eki kullanılmış olsa bile, belirli bir sayıyı düşündürebilmektedir. Örneğin “eller” sözcüğü söz konusu olduğunda iki elin varlığı bilindiğinden belirsiz çokluktan söz edilemez. Yine de bu sözcük bazı durumlarda belirsizlik içerebilir. “Ellerim üşüyor.” cümlesinde kişinin iki eline işaret edilse de “Sınıfta bir anda eller havaya kalktı.” cümlesinde kaç el olduğu belli değildir. Dolayısıyla çokluk eki -{lAr}, bazı durumlar dışında genel olarak belirsiz çokluk yapma işlevine sahip bir ektir.

Muharrem Ergin (2002, s. 221), adların çokluk şekillerini yapan çokluk ekinin, kapsamı en dar olan işletme eki olduğunu belirtir. Turgut Baydar (2011, s. 255, 260-262), her ne kadar çokluk ekinin geldiği sözcüklerin cümlede özne olması durumunda bu sözcüklerle yüklem arasında ilişki kurulduğunu; çokluk ekinin de bağlantı sağlama özelliğinin olduğunu belirtse de genel kabul, çokluk ekinin diğer ad işletme ekleri gibi sözcükler arasında ilişki kurmadığı, etkisinin sadece eklendiği adın sınırları içinde kaldığı ve kapsama alanına yalnızca adların teklik biçimlerinin girdiği biçimindedir (Ergin, 2002, s. 221; Korkmaz, 2003, s. 257; Boz, 2013, s. 27; Üstünova, 2019, s. 362-363). Dolayısıyla sözcük öbeği kuruluşunda yer almayıp sözcük görünümünde olan adların üzerine gelen çokluk ekinin kapsama alanına o sözcük girmekte ve ek, sözcüğün gösterdiği varlığın, nesnenin vb. çokluğunu belirtmektedir. Çoğul duruma gelen sözcüğün işletimi de çokluk ekinin söz dizimsel işlevi olmadığı için (Boz, 2013, s. 27), bundan sonra gelen durum ekleriyle sağlanmaktadır: *ev-ler-den*, *göz-ler-imiz-e* vb.

Çokluk ekinin bir sözcük öbeğinin ardına geldiği durumlardaysa ekin kapsama alanında farklılıklar görüldüğü dikkati çeker. Öbeklerin birinci unsurunda olmasa da son unsurunda/tamlananlarında yer alan çokluk ekinin kapsama alanı, bağlama dayalı olarak değişebilmektedir. Buna göre çokluk eki, tamlamaların ya da tamlamalardaki tamlananların çoğulunu yapabilir (ya da bunlarla ilgili başka bir anlamsal özellik anlatabilir). Örneğin “kırmızı elbiseler” dendiğinde sıfat tamlaması “kırmızı elbiseler” mi,

¹ Çokluk ekinin özellikleri ve işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hengirmen, M. (1998). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi, 117; Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 175-177; Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 257-259; Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 322-323; Boz, E. (2013). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi, 27-28; Bilgegil, K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 159-160; Bozkurt, F. (2017). *Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*. Konya: Eğitim Yayınevi, 36-37; Üstünova, K. (2019). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 360-372.

“kırmızı elbise” midir? Bir başka deyişle “kırmızı” sıfatı, “elbiseler” çoğul adını mı tamlamaktadır? Yoksa {-lAr} eki, aynı türde birden fazla “kırmızı elbise”nin olduğunu anlatmakta yani ekin kapsama alanına ad görevindeki sıfat tamlaması mı girmektedir? Yine “limonata bardakları” örneğinde çokluk eki, biçimsel olarak üzerine geldiği “bardak” sözcüğünü mü çoğul yapmaktadır, yoksa çoğul hâle gelen yapı “limonata bardağı” mıdır? Dilin bir dizge olması, dil birimlerinin birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucunda varlık buldukları gerçeği, çokluk ekinin işletim özelliğini de bütün içerisinde anlamsal ve biçimsel olarak birlikte değerlendirmeyi gerektirir.

Bu çalışma, sözcük ve sözcük öbeği çözümlenmeleri sırasında karşılaşılan, çokluk ekinin kapsama alanından kaynaklanan çokluk kavramıyla ilgili sorunu ele almayı amaçlamaktadır. Sözcüklerin üzerine gelen ekin kapsama alanıyla ilgili karışıklık olmadığı için sözcük öbeği görünümündeki yapılar incelenmiştir. Bu yapılarda da ilk unsurun / tamlayanın çokluk eki alması durumunda yine ekin kapsama alanına sadece sözcük girdiği için tamlayanlar değerlendirilmemiştir. Asıl sorun, son unsurda / tamlananda yer alan çokluk ekidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu ek, biçimsel olarak tamlananın üzerine gelse bile kapsama alanına anlamsal olarak tamlamanın kendisi ya da tamlanandaki sözcük girebilmektedir.

Çözümleme çalışmalarına katkı sağlayabilmek için bu çalışmada son unsurunda çokluk eki bulunabilen sözcük öbeklerinde çokluk, grup vb. bildirim, yazı ve konuşma dilinden alınan örneklerle incelenmiştir. Böylece çokluk ekinin sözcüğü ya da sözcük öbeğini kapsama durumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

İnceleme

Temel olarak Türkçe Ulusal Derlemi ve bazı yazınsal eserlerden alınan örneklerle konuşma diline ait bazı kullanımlarda ² çokluk eki, ya bir adı çoğul yapmakta ve bu çoğul ad, bir sözcük öbeğinde tamlanan olarak kullanılmaktadır ya da bir sözcük öbeğine eklenmekte, öbeğin çoğulluğunu gündeme getirmektedir. Her iki durumda da biçimsel olarak eki tek bir sözcük alır ancak çokluk anlamı farklılık gösterir. Aşağıda bu durumlar, ayrı ayrı ele alınmış ve örneklendirilmiştir.

1. Çokluk Ekinin Sadece Tamlananı / Son Unsuru Kapsadığı Yapılar

Bu yapılarda sözcük öbeğinin tamlananı /son unsur, çoğul bir addan oluşur.

1.1. Niteleme sıfatlarıyla kurulan ve ortak bir özelliğe sahip farklı nesnelere, varlıkları anlatan sıfat tamlamaları:

Niteleme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamalarının tamlananlarında yer alan çokluk ekinin kapsama alanına çoğu zaman sadece tamlanandaki sözcük girer. Bu yapılarda tamlanan, çoğul bir addan oluşur. Örneğin “‘Bunca acı, bunca işkence, bunca umut boşuna mı?’ ‘Ne değişti, nereye kadar?’ Zor sorular bunlar ve çareyi yeniden kitaba dönmekte buluyorum.” (TUD, e.t. 17.10.2023) gibi bir söylemde, bağlamdan da anlaşıldığı üzere, birden fazla farklı sorudan ve bunların hepsinin zor olduğundan söz edilir. Burada tamlamanın çoğulu, yani bir “zor soru”nun birden fazla olması mümkün değildir.

<u>zor</u>	<u>soru</u>	-	<u>lar</u>
sıfat/tamlayan	ad		çokluk eki
			çoğul ad/tamlanan
sıfat tamlaması			

² Kaynak gösterilmeyen örnek cümleler, konuşma dilinden alınmıştır.

Niteleme sıfatı kullanılan kimi sıfat tamlamalarındaysa ikili durumlar söz konusudur. Bu yapılarda tamlamanın ya da tamlananın çoğulluğundan söz edilebilir. Örneğin “kırmızı elbiseler” dendiğinde “kırmızı” sıfatı, “elbiseler” çoğul adını mı tamlamaktadır? Yoksa -{lAr} eki, birden fazla “kırmızı elbise”nin olduğunu anlatmakta, bu durumda “kırmızı” sıfatı, sadece “elbise” adına bağlanmakta, yani -{lAr} ekinin kapsama alanına ad görevindeki sıfat tamlaması mı girmektedir? Biçimsel olarak her iki çözüm de olasıdır. Burada devreye bağlam girmektedir. Eğer, aşağıda resimlerde gösterildiği üzere, farklı biçimlerde birden fazla kırmızı renkte elbise söz konusuysa çokluk ekinin kapsama alanına sadece tamlananı oluşturan ad (*elbise*) girecek; kırmızı olma, bütün elbiselerin ortak özelliği olacaktır:

<u>kırmızı</u>	<u>elbise</u>	-	<u>ler</u>
sıfat/tamlayan	ad		çokluk eki
çoğul ad/tamlanan			
sıfat tamlaması			

Bu farklılığı anlamak, sözcük öbeğinin yer aldığı bütünü görmeyi gerektirir. Sıfat tamlaması kimi zaman cümle, bazen de cümle üstü birim bağlamında değerlendirilerek sonuca ulaşılmalıdır.

“Cenaze törenlerine gittiğinizde, insanların siyah elbiseler giydiğini görüyoruz?” (TUD, e.t. 20.06.2023)

Bu örnekte birden fazla cenaze töreninden, birden fazla insandan söz edildiği anlaşılabilir, dolayısıyla bu bağlamdan tek tip değil değişik zamanlarda farklı kişiler tarafından giyilen birbirinden farklı birden fazla siyah elbiseye gönderme yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylece -{lAr} ekinin kapsama alanına tamlamanın değil tamlanandaki adın girdiği görülmektedir. Rengi siyah olan birden fazla elbise söz konusudur:

<u>siyah</u>	<u>elbise</u>	-	<u>ler</u>
sıfat/tamlayan	ad		çokluk eki
çoğul ad/tamlanan			
sıfat tamlaması			

-{DA} ve -{DAn} ekleriyle kurulan ve alan yazınında (Karahana, 2004, s. 82-83; Karaağaç, 2009, s. 143, 147, 148; Bulak, 2023, s. 275-301 vb.) kısaltma grupları içerisinde alınan bazı yapılar da sıfat tamlaması görünümünde oldukları için (Üstünova, 2019, s. 140-142) benzer bir kullanım özelliği gösterirler. Bunlarda da bağlam dikkate alınarak durum belirlenmelidir. Örneğin “Daha da tehlikelisi o kum havuzunda küçük çocuklar oluyor, Erdem Bey. Kumdan kaleler falan yapıyorlar.” (TUD, e.t. 22.10.2023) söyleminde geçen “kumdan kaleler” öbeğinde birden fazla çocuğun yaptığı farklı kalelerden ve bunların tümünün malzemesinin kum olduğundan söz edilmektedir. Dolayısıyla burada da çokluk eki, sadece tamlanandaki sözcüğü kapsar:

kumdan kale - ler
 sıfat/tamlayan ad çokluk eki
 çoğul ad/tamlanan

 sıfat tamlaması

“(…) *Ayyıldız Apartmanı*'ndaki dairelerini yabancılara, *hali vakti yerinde memurlara* kiraya vermişlerdi.” (TUD, e.t. 22.10.2023) cümlesindeki “*hali vakti yerinde memurlar*” tamlaması da böyledir. Birden fazla memurun ortak özelliği, hâli vaktinin yerinde olmasıdır:

hali vakti yerinde memur - lar
 sıfat/tamlayan ad çokluk eki
 çoğul ad/tamlanan

 sıfat tamlaması

1.2. Belirtme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamaları:

Çokluk eki alan adın bir belirtme sıfatıyla tamladığı yapılarda ek, tamlananı kapsar. Aşağıdaki cümlelerde bu tür kullanımlar görülmektedir:

“Başını kaldırmış, filim çeken kendine bakmıyormuş gibi, ama sonunda ona bakacağını sanarak, kavaklara bir göz atmıştı. O kuş *bu kavaklara da gelir öterdi herhalde geceleri.*” (Karasu, 2012, s. 37)

“*Kimi bilgiler* sınanmağa değer görünüyordu, kimineyse ancak gülünürdü.” (Karasu, 2012, s. 163)

“‘Elinde *kâğıtlar* vardı.’

‘*Nasıl kâğıtlar?*’” (Toptaş, 2015, s. 66)

<u>bu</u>	<u>kavak- lar</u>	<u>kimi</u>	<u>bilgi-ler</u>	<u>nasıl</u>	<u>kâğıt-lar</u>
işaret	çoğul	belgisiz	çoğul	soru	çoğul
sıfatı	ad	sıfat	ad	sıfatı	ad
tamlayan	tamlanan	tamlayan	tamlanan	tamlayan	tamlanan
_____		_____		_____	
sıfat tamlaması		sıfat tamlaması		sıfat tamlaması	

1.3. Belirtili ad tamlamaları:

Tamlayanla tamlanan arasında aitlik-sahiplik ilişkisinin bulunduğu belirtili ad tamlamalarında tamlayanda verilen sözcüğün işaret ettiği kişiye, nesneye, varlığa ait birden fazla nesneden, eşyadan, varlıktan söz edilmek istendiğinde tamlanandaki sözcüğe çokluk eki getirilir. Türkçede eklerin dizimlenme sırasına göre iyelik ekinin çokluk ekinden sonra gelmesi gerektiğinden ve iyelik eki alan sözcüğün tamlanan olarak alınmasından dolayı bu örneklerde çoğul ad, tamlanan olmaktadır. Örneğin “*bahçenin kapısı*” dendiğinde bahçeye ait tek bir kapıdan söz edilirken “*bahçenin kapıları*” ifadesinde bahçeye ait birden fazla kapıya işaret edilir:

bahçenin kapı - lar - ı
 ad/tamlayan ad çokluk eki iyelik eki
 çoğul ad / tamlanan

 belirtili ad tamlaması

1.4. İyelik öbekleri:

İyelik öbeklerinde de durum, belirtili ad tamlamalarıyla aynıdır. İyelik ekinden önce gelen çokluk eki, tamlananın içinde kalmaktadır. Örneğin “*benim evlerim*” iyelik öbeğinde çoğul ad olan, tamlanan yani “*evlerim*” dir:

<u>benim</u>	<u>ev - ler - im</u>
zamir/tamlayan	çoğul ad/tamlanan
iyelik öbeği	

-[lAr] ekinin grup adı yapma işleviyle kullanıldığı durumlardaysa ek, iyelik ekinden sonra gelerek öbeğin bütününe kapsar. Bu durum, aşağıda 2.7. maddede açıklanıp örneklendirilmiştir.

1.5. Birleşik sözcük oluşturmayan belirtisiz ad tamlamaları:

Unsurlarının kaynaşarak birleşik sözcük oluşturmadığı, aitlik-sahiplik bildirmek üzere geçici olarak bir araya geldiği belirtisiz ad tamlamalarında da tamlananı oluşturan sözcüğe eklenen çokluk ekinin kapsama alanına yine sadece tamlanan girmektedir. Bu tür öbeklerin anlamlandırılması ve çözümlenmesinde bağlam çok önemlidir. Örneğin aşağıdaki söylemde yer alan “*bahçe kapıları*” öbeğinin bir bahçeye ait birden fazla kapıyı anlattığı olduğu çok açıktır:

“*Şehrin kuzey mahallesinde, geniş bir bahçe içine kurulmuş olan köşkün ışıkları henüz yanmamıştı. Akşamın alaca karanlığı yavaş yavaş sarıyordu. Bahçe kapıları sıkı sıkıya kapatılmış, neredeyse dört gündür açılmamıştı.*” (Adıbeş, 2015, s. 17)

<u>bahçe</u>	-	<u>Ø³</u>		<u>kapı</u>	-	<u>lar</u>	-	<u>ı</u>
ad		tamlayan		ad		çoğluk eki		iyelik eki
durumu eki			çoğul ad/tamlanan					
ad/tamlayan			belirtisiz ad tamlaması					

1.6. İlgi öbekleri:

Ekli tamlayan ve iyelik eksiz addan oluşan ilgi öbeklerinde çokluk eki, biçimsel olarak da anlamsal olarak da tamlananı kapsar. “*Bizim cadıcalar yarın akşam gelecek.*” (TUD, e.t. 17.10.2023) örneğinde “*bizim*” tamlayanı, çoğul bir adı belirtmekte; bir çeşit sıfat işlevi görmektedir:

<u>bizim</u>	<u>cadıcalar</u>
sıfat/tamlayan	çoğul ad/tamlanan
ilgi öbeği	

1.7. Ünlem öbekleri:

Bir ünlemle çokluk eki almış bir adın bir araya gelmesiyle oluşan ve söylemde seslenme işlevi üstlenen ünlem öbeklerinde de çokluk eki, öbeği değil üzerine geldiği adı kapsar. “*Bağırırsam diyorum avaz avaz: Bir ölüm düşünüyorum ey insanlar.*” (TUD, e.t. 17.10.2023), “*(...) üstüme gelmeyin bre filozoflar.*” (TUD, e.t. 17.10.2023) örneklerinde “*ey*” ve “*bre*” ünlemleri, çoğul adlara bağlanmıştır:

³ Yüzey yapıya çıkmayan dil birimleri, koyu yazılmıştır.

<u>ey</u>	<u>insan-lar</u>
ünlem	çoğul ad
ünlem öbeği	

<u>bre</u>	<u>filozoflar</u>
ünlem	çoğul ad
ünlem öbeği	

1.8. Bağlama öbekleri:

Bağlama öbeklerinde sadece son unsurun ardından gelen çokluk eki kullanımında farklı bir durum olduğu düşünülmektedir. Bu tür örneklerde bağlayıcının aynı yapıdaki dil birimlerini bağlama kuralından hareketle bağlayıcıdan önce gelen unsurların da çoğul olması beklendiğinden çokluk ekinin, en az çaba ilkesi gereği, bir kere verildiği ve diğerlerinde derin yapıda varsayıldığı düşünülmelidir. Yani “*Gelincik ve papatyalar her iki tarafta kendisini eğilerek selâmlarlar.*” (TUD, e.t. 17.10.2023) gibi bir örnekte hem gelincik hem de papatya çoğul olmalıdır. Bu durumda yüzey yapıdaki ek, sadece bir birimi kapsamı altına alacaktır:

<u>gelincik - ler</u>	<u>ve</u>	<u>papatya - lar</u>
çoğul ad	bağlaç	çoğul ad
bağlama öbeği		

2. Çokluk Ekinin Tamlamayı Kapsadığı Yapılar

Bu yapılarda ek, her ne kadar biçimsel olarak tamlananın /son unsurun üzerine gelse de anlamsal olarak öbeği kapsar.

2.1. Niteleme sıfatlarıyla kurulan, aynı cins nesnelere, varlıkları anlatan sıfat tamlamaları:

Niteleme sıfatı kullanılan kimi sıfat tamlamalarında tamlamanın çoğulluğundan söz edilebilir. Yukarıda da ele alınan “*kırmızı elbiseler*” tamlaması, bu bakımdan bağlama göre değişebilen bir anlama sahiptir. Eğer aynı görünümde birden fazla kırmızı elbise söz konusu olursa bu durumda çokluk ekinin, “*kırmızı elbise*” tamlamasının üzerine gelmesi gerekecektir. Dolayısıyla biçimsel olarak “*elbise*” adının üzerinde olan ekin kapsama alanına tamlama girecektir:

<u>kırmızı</u>	<u>elbise</u>	-	<u>ler</u>
sıfat/tamlayan	ad/tamlanan		çokluk eki
sıfat tamlaması / ad			
çoğul ad			

“*Sınıfın koridora bakan geniş pencerelerinden, hepsi aynı soluk yeşil ve boz renkli elbiseler ve blucinler içindeki öğrenciler arasında ikisinin bir sıra bulup oturduklarını gördüm.*” (TUD, e.t. 20.06.2023)

Yukarıdaki örnekte de öğrencilerin giysilerinin tek tip olduğu anlaşılmalı ve bu özellikteki elbiselerin çokluğuna göndermede bulunulmaktadır. Dolayısıyla altı çizili örnekteki çokluk eki, öbeğin üzerine gelmiş sayılmalıdır:

<u>boz renkli</u>		<u>elbise</u>	-	<u>ler</u>
sıfat/tamlayan		ad/tamlanan		çokluk eki
sıfat tamlaması / ad				
çoğul ad				

Bu durumda adların özelliklerini belirlerken kullanılan tekil, çoğul ifadelerinde de bir karmaşa ortaya çıkmaktadır. Sadece tamlananı kapsayan çokluk eki kullanıldığında tamlananı oluşturan ad “çoğul” biçiminde ifade edilirken herhangi bir sorun görülmez. Ancak çokluk ekinin kapsama alanına tamlamanın girmesi durumunda sadece biçimsel olarak çokluk ekini almış tamlananın çoğul olduğu söylenemez; öbeğin çokluğundan söz edilmelidir. Bu da sözcük öbeği işletimini gündeme getirir. İşletme eklerinin sözcükleri ve sözcük öbeklerini işletebileceğini belirterek öbek işletiminden söz eden H. İbrahim Delice (2022, s. 663-664), “*Türkçenin ekleri doğal olarak sadece bir kelime üzerinde kullanılabilir; ancak, yine bu şekilde kullanılan bazı ekler anlam etkilerini bir kelime öbeği üzerinde de gösterebilir. İşte bu tür ekleri, etkisini sadece bir kelime üzerinde gösteren eklerden ayırmak Türkçenin kurallarını daha iyi anlayabilmek için faydalı olacaktır. Bu kullanıma sahip olan ekler ‘öbek işletme eki’ denmelidir.*” diyerek terim önerisinde bulunur ve yukarıdaki örneklerde olduğu gibi öbeği kapsayan çokluk eklerini “öbek çokluk eki” olarak adlandırır. Öyleyse öbeğin çoğul ad olarak nitelendirilmesi de kaçınılmazdır.

2.2. Birleşik sözcük özelliği gösteren sıfat tamlamaları:

Sıfat tamlamasını oluşturan unsurlar, kalıplaşarak birleşik sözcük hâline gelmişse bu durumda çokluk ekinin, yine tamlamanın üzerine geldiği görülür. Örneğin “*Mimozalar, Erguvanlar, Mor Salkımlar, Leylaklar, Hanımelleri, Güller, Ortancalar, Ihlamurlar sırasıyla açar.*” (Mungan, 2014, s. 35) cümlesinde bir çiçek türünü ifade eden “*mor salkım*” birleşik sözcüğünün çoğul durumu böyledir:

<u>mor</u>	+	<u>salkım</u>	-	<u>lar</u> ⁴
sıfat/tamlayan		ad/tamlanan		çokluk eki
sıfat tamlaması / ad				
çoğul ad				

2.3. Tür belirten sıfat tamlamaları:

Sıfat tamlaması, bir tür belirtiyorsa bu durumda da çokluk eki, tamlama üzerine gelir. Örneğin bir araç türünü ifade eden “*askerî araç*” tamlamasının çokluk eki alması durumunda birden çok askerî aracın olduğu anlaşılır:

<u>askerî</u>		<u>araç</u>	-	<u>lar</u>
sıfat/tamlayan		ad/tamlanan		çokluk eki
sıfat tamlaması / ad				
çoğul ad				

Çokluk ekinin belirsiz çokluk anlatmasından hareketle belgisiz sıfatlar kullanılarak bu durumun sağlanması yapılabilir. “*Birçok askerî araç*” tamlamasında “*birçok*” sıfatı aynı tipte “*askerî araç*”ın sayısının birden fazla olduğunu belirsiz biçimde anlatır. “*Askerî araçlar*” tamlamasında da -{lAr} eki, yine aynı tipteki “*askerî araç*”ın sayıca çokluğunu ifade etmektedir. Bu durumda sıfat tamlamasının bütünlüğü belgisiz sıfatla belirtildiğinde nasıl bozulmuyorsa çokluk eki geldiğinde de bozulmamalıdır.

⁴ + işareti, kaynaşma ve kalıplaşmaları ifade etmek üzere kullanılmıştır.

2.4. Bir grubu ifade eden sıfat tamlamaları:

“*Kırk Haramiler, Yedi Cüceler, Beşevler*” gibi sayı sıfatlarıyla belirtilen adların {-lAr} eki aldığı sıfat tamlamalarında da ekin kapsama alanına öbek girmektedir. {-lAr} ekinin bilinen kişi ve nesnelere topluluğuna ad olmak ve özel ad oluşturmak üzere (Korkmaz, 2003, s. 258) kullanıldığı bu yapılarda “*kırk harami*” den, “*yedi cüce*” den, “*beş ev*” den oluşan topluluklar anlatılır:

<u>kırk</u>	<u>harami</u>	-	<u>ler</u>
sıfat/tamlayan	ad/tamlanan		çokluk eki
sıfat tamlaması / ad			
grup adı			

<u>yedi</u>	<u>cüce</u>	-	<u>ler</u>
sıfat/tamlayan	ad/tamlanan		çokluk eki
sıfat tamlaması / ad			
grup adı			

<u>beş</u>	<u>ev</u>	-	<u>ler</u>
sıfat/tamlayan	ad/tamlanan		çokluk eki
sıfat tamlaması / ad			
grup adı (semt adı)			

2.5. Kaynaşma özelliği gösteren birleşik sözcük görünümündeki belirtisiz ad tamlamaları:

Belirtisiz ad tamlamasından kaynaşma yoluyla bir birleşik sözcük oluşması durumunda ekin kapsama alanına anlamsal olarak tamlama girse de biçimsel olarak farklı kullanımlar görülür.

Çokluk eki, kimi zaman iyelik ekinden sonra gelip öbeği hem biçimsel hem anlamsal olarak kapsar. Örneğin “*ayakkabı, yüzbaşı*” gibi öbeklerle ses düşümü olayının gerçekleştiği “*kahvaltı*” sözcük öbeğinde çokluk eki, bu şekilde grubun sonunda yer alır:

<u>ayak-Ø + kab-ı</u>	-	<u>lar</u>	<u>yüz-Ø + baş-ı</u>	-	<u>lar</u>	<u>kahv(e)-Ø + alt-ı</u>	-	<u>lar</u>
belirtisiz ad		çokluk	belirtisiz ad		çokluk	belirtisiz ad		çokluk
tamlaması		eki	tamlaması		eki	tamlaması		eki
çoğul ad			çoğul ad			çoğul ad		

Tahsin Banguoğlu (2007, s. 337), kaynaşmış birleşiklerde çokluk ekinin sözcük sonunda kullanıldığını “*yüzbaşılar, kolağasılar, kahvaltılar, ayakkabılar, elbeziler, denizaltılar*” örnekleriyle açıklar. Eyüp Bacanlı da (2016, s. 137) “*Belirtisiz isim tamlaması kuruluşunda oluşmakla birlikte sözcükselleşmesi ileri düzeyde olan birleşik sözcüklerde herhangi bir sorun yoktur.*” diyerek bu durumun birleşik sözcüğün sözcükselleşme düzeyiyle ilgili olduğunu belirtir.

Bazı kullanımlardaysa çokluk ekinin, iyelik ekinin önüne geçerek öbeğin kuruluşunu geçici olarak bozduğu görülür. “*Mimozalar, Erguvanlar, Mor Salkımlar, Leylaklar, Hanımelleri, Güller, Ortancalar, İhlamurlar sırasıyla açar.*” (Mungan, 2014, s. 35) cümlesinde yer alan “*hanımelleri*” birleşik sözcüğünde böyle bir durum vardır. Bir çiçek adı olan “*hanumeli*” birleşik sözcüğünün üzerine “*hanumeli-ler*” biçiminde çokluk eki gelmemiş, iki ek yer değiştirmiştir. Ama anlamsal olarak yine “*hanumeli*”nin çoğulu söz konusudur:

<i>hanım</i>	+	Ø	+	<i>el</i>	+	<i>ler</i>	+	<i>i</i>
ad		tamlayan		ad		çokluk		iyelik
		durumu eki				eki		eki
ad/tamlayan			ad/tamlanan					
belirtisiz ad tamlaması								
çoğul ad								

Banguoğlu (2007, s. 337), ad tamlamalarında çokluk ekinin kullanımını değerlendirirken “Çoklu ekinin sondaki iyelik ekinden de her iki türlü ad takımında önce gelmesi esastır (kuşun kanat-lar-ı kır çiçek-ler-i). Bu türlü ekleme birleşik ad olmuş belirsiz adtakımlarında da devam eder. Yani birleşik kelimenin çoklusu sonundaki iyelik ekinden önce bir -ler- eki getirmeyle, adeta bir içekleme (infixation) ile yapılır.” der ve iyelik ekinden önce gelen çokluk ekini iç eke benzetir. Turgay Sebzecioğlu (2016, s. 157), bu bozulmayı “tabana yakınlık hiyerarşisi” ile açıklar: “Adlara gelen {-lAr} çoğul eki adın anlamıyla doğrudan ilişkili olduğu için iyelik ve durum eklerinden önce tabana eklenir. (...) Hatta, çoğul ekinin tabana yanaşık olma güdüsü o kadar yüksektir ki kalıplaşarak sözlükselleşmiş bileşik sözcüklerin yapısını geçici olarak ‘bozabilir’: hanımeli > hanımel-ler-i, buzdolabı > buzdolap-lar-ı, kimi > kimi-ler-i. (...) Bu geçici ‘bozulma’nın gösterdiği bir diğer gerçek ise dil kullanıcılarının zihninde hanımeli sözcüğündeki iyelik ekine olan duyarlılığın silinememiş olmasıdır. İyelik ekleri sadece ad öbekleri sınırlarında görev yapabilir”. Kerime Üstünova ise (2019, s. 61) Türkçede kapsamı geniş olan ekin, kapsamı dar olan ekten sonra geldiğini belirtir.

Bu tür örneklerde, öbek çözümlenirken çokluk eki biçimsel olarak tamlananın bir parçası olarak alınsa da ekin anlamsal olarak sözcük öbeğini kapsadığı göz ardı edilmemeli; öbeğin anlattığı kavram, varlık, nesne vb. çoğul olarak alınmalıdır. Nitekim “hanımcıları” ifadesinde birden fazla el değil birden fazla hanımeli söz konusudur.

2.6. Belirtisiz sıfat tamlamaları:

Biçimce belirtisiz ad tamlamalarına benzeyen ancak tamlayanla tamlanan arasındaki belirtme/niteleme ilişkisinden dolayı belirtisiz ad tamlamalarından anlamca ayrılan, alan yazınında belirtisiz sıfat tamlaması (ya da sıfat tamlaması)⁵ olarak anılan yapılarda, tamlananda yer alan çokluk ekinin kapsama alanına da öbek girmektedir. Bu yapılarda da çokluk ekinin yeri değişir. Örneğin “limonata bardağı”, tamlayanla tamlanan arasında aitlik-sahiplik ilişkisinin olmadığı, bir bardak çeşidinin anlatıldığı bir belirtisiz sıfat tamlamasıdır:

<i>limonata</i>	-	Ø		<i>bardağ</i>	-	<i>i</i>
ad		tamlayan		ad		iyelik eki
		durumu eki				ad/tamlanan
sıfat/tamlayan						
belirtisiz sıfat tamlaması						

Bu türde birden fazla bardağın olduğu anlatılmak istenirse {-lAr} ekinin “limonata bardağı-lar” biçiminde bu öbeğin üzerine gelmesi beklenir. Ancak bugün Türkiye Türkçesinde bu kullanım görülmez; çokluk ekinin iyelik ekinden önce gelmesi kuralı gereği çokluk ekiyle iyelik eki yer değiştirir: *limonata bardak-lar-ı*. Bu durumda iyelik eki

⁵ Bu konuyla ilgili olarak bk. Gemalmaz, E. (1996). Türkçe’de İsim Tamlamalarının Derin Yapısı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 165-172; Akman, E. (2004). Belirtisiz İsim Tamlaması mı Sıfat Tamlaması mı?, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 20-26 Eylül 2004, C. I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 119-124; Üstünova, K. (2019). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, Bursa: Sentez Yayıncılık, s. 98, 110-112.

alan sözcük tamlanan olduğu için, çokluk eki de tamlanan konumundaki bu unsurun içinde yer aldığından çokluk ekinin kapsama alanına biçimsel olarak sadece tamlanandaki sözcük girer. Çokluk eki, öbek çözümlenirken biçimsel olarak tamlananın bir parçası olarak alınsa da anlamsal olarak sözcük öbeğini kapsadığı göz ardı edilmemelidir:

<i>limonata</i>	-	Ø	<i>bardak</i>	-	lar	-	ı
ad		tamlayan	ad		çokluk eki		iyelik eki
		durumu eki			ad/tamlanan		
		sıfat/tamlayan					
belirtisiz sıfat tamlaması							
çoğul ad							

Bu kullanım, “hanımelleri” yapısını düşündürür. Ancak “hanımelleri” dendiğinde aynı görünümde birden fazla çiçeğin anlatıldığı bilinir. “Limonata bardakları” dendiğindeyse bir belirsizlik söz konusudur. Aynı tipte birden fazla limonata bardağı mı, farklı çeşitlerde birden fazla limonata bardağı mı anlatılmaktadır? Bu, ancak bağlamdan anlaşılır. Örneğin “Sonra, kısa bir süre sonra ama, adına seri cinayet, düğünde katliam, geleneksel bir orta sınıf düğünü ve silahlar konuştu türünden uyduruk kaydırık adlar konabilecek birçok numaranın kendi suretiyle bulunduğu bir âna varıldı. O âni nasıl unuturum! Sandalyeler uçtu havada, *limonata bardakları*, kötü kakaodan ucuz pasta parçaları, paltolar, ceketler, salyalar, gözyaşları, küfürler, çiçekler, su şişeleri.” (TUD, e.t. 17.10.2023) söyleminde, aynı görünümde birden fazla limonata bardağının olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü mekân bir düğün salonudur ve düğünde aynı tip bardakların kullanıldığı bilinir. Ama her iki durumda da çokluk ekinin kapsama alanı değişmemektedir. Çokluk eki, biçimce zorunlu olarak tamlananın parçası alınsa da anlamsal olarak öbeğin çoğulluğu söz konusudur.

Bazı öbeklerse bağlamdan bağımsız değerlendirildiklerinde belirtisiz ad tamlaması görünümü sunsalar da bağlam içerisinde belirtisiz sıfat tamlaması oldukları anlaşılır. Bunlarda da çokluk ekinin kullanımı yine yukarıda anlatıldığı gibidir. “Oysa ak sakallı yaşlılarla bazı *avlu duvarlarının* üstünden bakanlar oldukça endişeliydi.” (Toptaş, 2015, s. 135) örneğinde yer alan “*avlu duvarları*” öbeği, bir avluya ait birden fazla duvarı değil bir duvar türünün çokluğunu anlatmaktadır. Belirtisiz sıfat tamlaması olan bu yapıda da çokluk ekinin kapsama alanına biçimsel olarak tamlanan, anlamsal olarak tamlama girer.

2.7. Grup ifade etmek üzere kurulan iyelik öbekleri:

Grup adı yapma göreviyle kullanıma çıkan ve {-gIl} eki yerine kullanılan {-lAr} ekinin bir iyelik öbeğinin üzerine gelmesi durumunda ekin kapsama alanına öbek girmektedir. “Annemler” ifadesi, böyle bir özellik gösterir. Bu sözcükte eklerin sıralamasına bakıldığında bir dizim bozukluğu göze çarpar. Çokluk eki, iyelik ekinden önce gelmesi gereken bir ektir. Buradaysa iyelik eki, çokluk ekinden önce yer almaktadır. Bu durum, anlamlarla ilgilidir. Dizilişe uygun kullanım yani “anne-ler-im”, bana ait birden fazla anneyi; eklerin yerlerinin değiştirildiği “anne-m-ler” ise benim annemin de içinde bulunduğu bir grubu anlatır. Ercan Alkaya (2013, s. 356), ekin bu işlevdeki kullanımını “Türkiye Türkçesinde ve Türk lehçelerinde görüldüğü gibi akrabalık adları bildiren kelimelerde iyelik ekinden sonra gelen çokluk eki -lAr, çokluk ifadesinden ziyade topluluk, birliktelik, saygı, sevgi gibi işlevlerde kullanılmaktadır.” diyerek açıklamıştır. Bu anlamsal değişim dolayısıyla dil, ek sıralamasının değişmesine izin vermiştir. Yüzey yapıda durum böyle olsa da derin yapı göz önünde bulundurulduğunda aslında bir kuralsızlık olmadığı anlaşılmaktadır. Tamlayanların derin yapıda kaldığı bu kullanımların ilkinde (*benim annelerim*) çokluk eki, tek bir sözcüğe (*anne*); diğerinde (*benim annemler*) öbeğe (*benim annem*) eklenmekte; bu durum, çokluk ekinin kapsama alanını da değiştirmektedir.

“Annelerim”, aitlik-sahiplik anlatan ve tamlananı çoğul addan oluşan bir iyelik öbeğidir. Bu yapıda ekin kapsama alanına sadece tamlanan girer:

<u>benim</u>	<u>anne - ler - im</u>
zamir/tamlayan	çoğul ad/tamlanan
iyelik öbeği	

“Annemler” ise, çokluk ekinin iyelik öbeğinin üzerine gelerek grup anlattığı bir yapıdır:

<u>benim</u>	<u>anne - m - ler</u>	<u>çokluk eki</u>
zamir/tamlayan	ad/tamlanan	çokluk eki
iyelik öbeği		
grup adı		

İyelik ekinin tamlanan yaptığı ve tamlananın da tamlayan istediği göz önünde bulundurulup derin yapıda kalan tamlayanlar hesaba katılırsa bunların aynı yapılar olmadığı görülür. Böylelikle eklerin farklı anlamları sağlamak üzere farklı birimlerin üzerine geldiği anlaşılmıştır.

2.8. Ünvan öbekleri:

Çokluk ekinin, ünvan öbekleriyle kullanıldığı da görülür. Bu yapılarda çokluk değil saygı, nezaket, aile ya da grup ifade eden ekin kapsama alanına yine sadece ünvan değil öbeğin tamamı girer. Ünvan öbeğinin bütünlüğü söz konusudur:

<u>Ahmet</u>	<u>Amca</u>	<u>- lar</u>	<u>Ali</u>	<u>Bey</u>	<u>- ler</u>
ad	ünvan	çokluk eki	ad	ünvan	çokluk eki
ünvan öbeği / ad			ünvan öbeği / ad		
grup adı			grup adı		

2.9. Yükleme öbekleri:

Ters çevrilmiş sıfat tamlaması görünümü sergileyen yükleme öbeklerinde de bir anlamda kalıplaşma gerçekleştiğinden ve sonda kalan unsur sıfat görevinde bulunduğu için çokluk eki, öbeğin üzerine gelmiş sayılmalıdır. Aksi hâlde sıfatın ek alması gündeme gelecektir ki sıfatların ek alması söz konusu olmadığından bu da kurala uygun bir durum olmayacaktır.

“Bazı sütü bozuklar, hem de büyük paralara da değil, 3-5 liraya üniformasını satıyorlar’ dedi.” (TUD, e.t. 17.10.2023) örneğindeki “sütü bozuklar” ifadesi, birden fazla sütü bozuğun olduğunu anlatır:

<u>sütü</u>	<u>bozuk</u>	<u>- lar</u>
ad / tamlanan	sıfat / tamlayan	çokluk eki
yükleme öbeği / ad		
çoğul ad		

2.10. Eylemsi öbekleri:

Ulaçlar, ad görevini üstlenmediği için çokluk eki almaz. Master ve ortaçlarsa ad olarak kullanılabilirdiği için bunların üzerine çokluk eki gelebilir. Bu tür kullanımlarda çokluk ekinin kapsama alanına yine öbek girer. Çünkü eylemsi eki alan eylem, kendine bağlanan unsurlarla eylemsi öbeğini oluşturur. Eylemsiyi, yönettiği diğer unsurlardan ayrı düşünmek olanaksızdır. Böylece oluşan öbek de ad görevini üstlenerek çokluk ekini alabilmektedir.

"Arkamızdan neler yapmıyor ki. Öpücük göndermeler, el kol hareketleri yapmalar, camdan dışarı sarkıp, 'Maydanoz karı!' demeler." (TUD, e.t. 18.10.2023)

Yukarıdaki söylemde üç mastar öbeği vardır. Bunlarda birden fazla kez gerçekleşen "öpücük gönderme"ye, "el kol hareketi yapma"ya, "camdan dışarı sarkıp 'Maydanoz karı!' deme"ye işaret edilmiştir:

<u>öpücük</u>	<u>gönderme</u>	-	<u>ler</u>	<u>el kol hareketi</u>	-	<u>yapma</u>	-	<u>lar</u>
			çokluk eki				mastar	çokluk eki
<u>mastar öbeği / ad</u>				<u>mastar öbeği / ad</u>				
çoğul ad				çoğul ad				

<u>camdan dışarı sarkıp</u>	<u>'Maydanoz karı!'</u>	<u>deme</u>	-	<u>ler</u>
			mastar	çokluk eki
<u>mastar öbeği / ad</u>				
çoğul ad				

Ad olarak kullanılan ortaç öbekleri için de aynı durum geçerlidir:

"Endişe içinde radyo başına koşanlar, dinledikleri sözlerden durumun vahametini ve önderin ölüm anının gelip çattığını sezinlediler." (TUD, e.t. 18.10.2023)

<u>endişe içinde radyo başına</u>	<u>koşan</u>	-	<u>lar</u>
		ortaç	çokluk eki
<u>ortaç öbeği / ad</u>			
çoğul ad			

2.11. -A'lı, -I'lı, -DA'lı, -DAn'lı sözcük öbekleri / ad tamlamaları:

Bu yapılarda da öbeğin unsurları ayrılamaz ve ekin kapsama alanına ad görevinde kullanılan öbek girer:

"Zevk ve eğlenceye düşkünler Yunanlılar aracılığıyla gelen rakıları içiyorlardı ve paralar dışarıya gidiyordu..." (TUD, e.t. 02.10.2023)

<u>zevk ve eğlence-y-e</u>	<u>düşkün</u>	-	<u>ler</u>
ad	ad		çokluk eki
<u>-A'lı sözcük öbeği / ad</u>			
çoğul ad			

"Senden büyükler seni dövdüler mi?" (TUD, e.t. 07.10.2023)

<u>sen-den</u>	<u>büyük</u>	-	<u>ler</u>
ad	ad		çokluk eki
<u>-DAn'lı sözcük öbeği / ad</u>			
çoğul ad			

-{DA} ve {-DAn} ekleriyle kurulan bu yapıların bir kısmı sıfat tamlaması özelliği gösterir: *babası yerinde adamlar*, *kumdan kaleler* vb. (Üstünova, 2019, s. 140-142). Durum ekini alan dil birimi, niteleme sıfatı olarak görev yaptığından bu tamlamaların durumu farklıdır. Bunlardaki çokluk ekinin kapsama alanı, daha önce verilen sıfat tamlamalarında olduğu gibi bağlama göre değerlendirilmelidir.

Sonuç

Çokluk eki -[lAr]'ın kullanıldığı yapıdaki kapsama alanını ve böylece ifade ettiği çokluk ve diğer anlamları belirlemek üzere incelenen sözcük öbeği niteliğindeki örneklerden hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Sözcük öbeklerinin tamlananlarında / son unsurlarında kullanılan çokluk ekinin anlamsal olarak kimi zaman tamlananı kimi zaman da tamlamayı kapsadığı görülür. Buna göre:

1. Niteleme sıfatlarıyla kurulan ve ortak bir özelliğe sahip farklı nesnelere anlatan sıfat tamlamaları (*kırmızı elbise-ler* vb.), belirtme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamaları (*bu kavak-lar* vb.), belirtili ad tamlamaları (*bahçenin kapı-lar-ı* vb.), grup ifade etmeyip aitlik-sahiplik belirten iyelik öbekleri (*benim anne-ler-im* vb.), birleşik sözcük oluşturmayan belirtisiz ad tamlamaları (*bahçe kapı-lar-ı* vb.), ilgi öbekleri (*bizim kız-lar* vb.) ve ünlem öbeklerinde (*ey insan-lar* vb.) ikinci unsurun aldığı çokluk eki, anlamsal olarak tamlananı / son unsuru kapsar. Bağlama öbeklerinde (*gelincik ve papatya-lar* vb.) de durum aynıdır ancak bu yapılarda ikinci ya da son unsurun üzerine gelen çokluk ekinin biçimsel olarak diğer unsurlar için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Gereksiz tekrarı önlemek adına bu yapılarda diğer unsurlarda bulunması gereken ekler, derin yapıda bırakılmıştır.

2. Niteleme sıfatlarıyla kurulan ve aynı cins nesnelere, varlıkları anlatan sıfat tamlamaları (*kırmızı elbise-ler* vb.), birleşik sözcük özelliği gösteren sıfat tamlamaları (*mor salkım-lar* vb.), tür belirten sıfat tamlamaları (*askerî araç-lar* vb.), bir grubu ifade eden sıfat tamlamaları (*kırk harami-ler* vb.), birleşik sözcük görünümündeki belirtisiz ad tamlamaları (*yüzbaşı-lar* vb.); belirtisiz sıfat tamlamaları (*limonata bardak-lar-ı* vb.), grup ifade eden iyelik öbekleri (*benim annem-ler* vb.), ünvan öbekleri (*Ali Bey-ler* vb.), yükleme öbekleri (*başı bozuk-lar* vb.), eylemsi öbekleri (*öpücük gönderme-ler* vb.) ile -A'lı, -I'lı ve bazı -DA'lı ve -DAN'lı ad tamlamalarında (*keyfine düşkün-ler, senden büyük-ler* vb.) ikinci unsurun aldığı çokluk eki, anlamsal olarak tamlamayı kapsar. Çözümleme yapılırken çokluk eki, biçimce de öbeğin üzerine gelecek biçimde değerlendirilmelidir.

- Bu öbeklerden bir kısmında ekin kapsama alanına anlamsal olarak tamlama girse de biçimsel çözümleme yapılırken ekin tamlanana dâhil edilmesi kaçınılmazdır. İyelik ekinin çokluk ekinin sonradan geldiği tür belirten belirtisiz ad tamlamaları ile belirtisiz sıfat tamlamaları böyledir. Bu öbekler çözümlenirken ek, tamlamayı kapsasa da iyelik ekinin varlığından dolayı tamlanana aitmiş gibi incelenir. Bu yüzden çokluk ekinin kapsama alanı, hem biçimsel hem de anlamsal olarak ayrı ayrı değerlendirilmelidir.
- Çokluk ekinin sözcük öbeklerindeki kapsama alanı belirlenirken sözcük öbeğinin dokunulmazlığının bir ölçüt olarak alınması gerektiği görülür. Örneğin yükleme öbekleri, ünvan öbekleri, bazı belirtisiz ad tamlamaları; kalıplaşan, unsurlarının birbirinden ayıramayacağı yapılardır. Bunlarda çokluk eki, biçimsel olarak son unsurun üzerinde olsa da anlamsal olarak öbeğin çokluğunu anlatır.
- Çokluk ekinin kapsama alanı belirlenirken sözcüklerin birleşmeleri, anlamsal ve dil bilimsel hiyerarşi göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.
- Çokluk ekinin öbeği kapsamı durumunda öbek işletiminden söz edilmelidir. Bu durumda çokluk ekini sözcük işleten ya da öbek işleten ek olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.
- Çokluk ekinin kapsama alanının değişken olmasından dolayı hem sözcüklerin hem de öbeklerin çoğul olma durumlarından söz edilebilir.

Kaynakça

- Akman, E. (2004). Belirtisiz İsim Tamlaması mı Sıfat Tamlaması mı?. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 20-26 Eylül 2004, C. I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 119-124.
- Alkaya, E. (2013). Türkiye Türkçesinde ve Türk Lehçelerinde İyelik Ekinden Sonra Kullanılan +IAr Çokluk Eki Üzerine. *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 20-25 Ekim 2008, C. I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 353-361.
- Bacanlı, E. (2016). *Türk Dillerinde Düzensizlikler*. Ankara: Etkileşim Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T. (2011). On The Turkish Plural Suffix +IAr. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21), 255-263.
- Bilgegil, K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Boz, E. (2013). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bozkurt, F. (2017). *Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bulak, Ş. (2023). *Türkiye Türkçesi Grameri-Kelime Grupları ve Cümle Bilgisi*. İstanbul: Fidan Kitap.
- Delice, H. İ. (2022). Türkçede Öbek İşletme Ekleri. 14. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 20-22 Ekim 2022, Alanya, Antalya: Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Yayınları: 005, 658-665.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gemalmaz, E. (1996). Türkçe'de İsim Tamlamalarının Derin Yapısı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 165-172.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hengirmen, M. (1998). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2004). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sebzecioğlu, T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Üstünova, K. (2019). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Örneklerin Alındığı Kaynaklar

- Adıbeş, M. (2015). *Veliaht*. İstanbul: Sam Yayınları, [Veliaht - Google Books](https://books.google.com/books?id=Veliaht) [Erişim Tarihi: 15.10.2023].
- Karasu, B. (2012). *Göçmüş Kediler Bahçesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mungan, M. (2014). *Kadından Kentler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Toptaş, H. A. (2015). *Gölgesizler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUD (Türkçe Ulusal Derlemi), <https://v3.tnc.org.tr/> [Erişim Tarihi: 22.10.2023].